
Errealitatearen arbola

b

K O L D O I Z A G I R R E

b

Lirikaren helburua espresio perfeta lortzea da, horregatik ezagutzen ditugu beti testu bera idazten eta berri-
dazten bizi osoa ematen duten poetak: tornuan dau-
katen pieza behin eta berriz leuntzen ari diren aprendi-
zak dira, lima eskuan¹. Baiki, mekanikak, geometriak ere,
horixe baitu helburu: espresio perfeta.

Zein ote da espresio perfeta
galdetzen diozu zure buruari
orri isilaren iseka zuriari
itzuri nahiz.

Inguruko gauzei oharturik, haiei galdetzen diezu lehenik
mahaineko liburu sortari, boligrafo etzanei,
hormako argazki histuei, egutegi zekenari
oroimenaren oihartzunak edo liburuen hitzak bezain

[isilik

ez baitute fitsik erantzuten.

Hastiatua, leihora hurbiltzen zara
eta handik, urrunera, haitz bat ikusten duzu
eta haren gibelean eguzkia
astiro ezkututzen, prezisio suharrez.

Zu hari begira, eguzkia nola ezkututzen den
begira dagoen gizaseme bat zara
eta zure aurretik egon diren guztiak orobat
baina zein da horren espresio perfeta
temaz galdetzen diozu kristalean erratuz

¹W Koldo Izagirre idazlea da. XX. Mendeko Poesia Kaierak bildumaren prestatzailea da.

urrats kexuan dabilen euli katiguari
horren hegan nahiak ere hitz bat besterik ez baitu
baina hitz hori...
hitz hori zenbat aldiz ez ote duzu entseatu
zein luzaz ez ote duzu zelatu, nerabeak amodioa
[bezain lehiatz
zein gozarik inoiz erdietsi ere ez ote duzu loriazko
[une batzuetan

hatxeman ezineko hitz hori
zure gogoko hitz bakarra.
Herriaren azken erribaletako muga
haizeak zuhaitzak biluzten dihardu
pasio pausatuzko errito zaharrear fagoak
ezkiak, zumarrak, platanoak fereka inbisiblez biluzten.
Amoros isil hoientzat ere espresio perfektik
ez dea? ...
Karrikan, mutiko bi ostikoka lotzen dira, karraxika
ama enoatuak jauzian etorri eta zartakoz bereizten
[dituzten arte.

Urrutirago
neska mutil bi, adin florian, eskutik oratuta isilik doazi.
Beharbada espresio perfektik ez dago —egiten duzu—
forma eternorik ez agian irudiaren irudiarentzat.
Eta salbade duina da.
Arratsak gauaren jaka beltza jazten du,
hainbeste tarratada distiratsu dituena.
Orduan zuk leihoa kitatu, orri biluzia kajoian sartu
eta tabernara bidean
espresio perfeta gauzak berak dira
aitortzen diozu zure ezgaitasunari.

Luis Berrizbeitiaren arabera ordea, espresio perfeta gauzak berak omen dira... Ados baldin bagaude behintzat, poesia geometria dela aterako dugu. Ba ote? Ez dut nik hala uste: geometriaren bat izatez gerotan, poetak erakusten dizkigun gauzen geometria gure poesia. Berrizbeitiak, esaterako, halako introspekzio bat egiten du gure kulturaren ezan litekeen historia egiten duela, gure literaturan izan ez genituen poemak ber-sortzen dituela (Oihenart despeditzen du, Pariserat doalarik), eta bidena-bar jaso eta duindu egiten duela aurreko tradizio guztia, batez ere molde zaharreko egiturez baliatzen delarik. Ez

ezazuela pentsa, alabaina, apokrifotasun jokotan edo pastixak antolatuz laketzen denik. Bere poesia erreferentziaz betea dago, baina ikuspuntu gaurkoa eta modernoa du, behakoa beti du kritikoa. Ernetasun handian idazten du, aldiro ageri dituen kezka dira jardun poetikoaren nolakoa eta idazletzaren zertarakoa. Horrek behartu egiten du, alde batetik, tradizioaren jarraitzaile hutsa ez izatera, eta bestetik, perfekzioaren etengabeko bilaketa batera. Hitza-ren Euklides bat bezala, bai.

Lizar bat itsasoaren erdian ernetzen da
Eta mila bestiariotan lehertzen bitsaren arima
Negar egiten dut zure oinetara
Malutetan lokaturiko hegazti tristeengatik
Zilarrezko esnea edanen duten hodeietara
Ez naiz argi mintzaten, eta badakit:
Itsaso bat lizarren erdian ernetzen da

Poesiak badu bere zailtasuna, geometriak planoaren azpia ere jakin behar duen gisan azaldu nahi baitu ilargiaren ostea; are gehiago, poesia ezagupide modu berezia da. Den mendreneko ahalegina eskatzen eta bide laburrena eskaintzen duen gure egungo literatura prosaikotu honetan ez da harritzekoa «poesia hermetikoa» izeneko lelopean kokatu izana kritikoez Iñigo Aranbarriren lehen bi libururak. Bere poesia ulergaitza zela, alegia («Ez naiz argi mintzaten»). Aranbarrirenean mitologia desberdinez elikatzen da sinboloa, aipu kulturalak anitzak dira, arte desberdinekiko erreferentzia ugari dakar, esangurak berriz aberasten ditu hitzak... Honek guztiak testuaren indar konnotatiboa areagotzen du eta, beraz, irakurle adoretsua eskatzen. Zailtasun hori, erran gabe doa, poetaren beraren hautu kontziente baten ondorioa da («Ez naiz argi mintzaten, eta badakit»).

Zenbait eskultoreren bilakaerak erakutsi ohi duen gordekoak argitaratzearen antzekoa izan da Iñigo Aranbarri liburuz liburu poesian egin duen ibilbidea: espazio itxi baten zabaltzea. Trinkotik harrera egin du, esaldi laburbildutik lerro luzeko perpausa lasaietara eraman gaitu, eta formulazio gotorretan eskaintzen zizkigun mezu kriptikoak poema ia-narratiboetara ekarri dizkigu. Dekodifika-

tze bat egin du, ariketa psikoanalitiko batean bezala obsesioak espazio ilunetatik argira atereaz. Ez, alabaina, konfesionalismo errazean. Irudiek ez dute indarra galdu, eta poemaren egitura lirika problematiko batek sortzen du, «Leiho irekiak» izenekoan bezala:

Inoiz ulertuko ez dudan zerbait esan zenidan:
Erantzuna berarekin zeraman galdera,
Ekaitz aurreko karrketan izaten den usaina.
Minari eta denborari buruzko zer edo zer erantzun nahi
[izan nizun
Baina belaunetaraino nuen orbelpean hondoratu nintzen
—*Egin daiteke amets hiri honetan?*—
Garaipen txikien egunetan laztandu gogo gaituen ardo
[horrek beste nahi nuen bakardadea
Itzali egiten den argia, ixten den atea
Esadazu amets egin daitekeela hiri honetan

Luzien Etchezaharretak zorrotz idatzi duen moduan, Itxaro Bordaren tristura etsipen sortzailea da, liburuz liburu frogatu digun bezala. Tristetahun hau, noski, ez da poetika negarti baterako estakurua edo bizitzarekiko akidura literarioa. Bordak bere gain hartzen ditu emetasunaren kontzientzia eta Euskal Herri alienatu batenganako hastio kritikoa. Honenbestez, poemek isurtzen duten goibeltasuna konformismoa inarrosteko modu berezi bat baino ez da.

Gas malko-eragileen artean egiten du maitearen galde, eta betiereko lelo erretorikoa izan zitekeena egunero-kotasun gordinean kokatzen baldin badigu eztitasunak eta bortizkeriak elkar elikatzen duten plastizitate dramatikoko batean, ber gisaz gaitu «gure kaleko» topiko zatekeen horretatik ateratzen oiher ez-ofizial horren urduriaz, bere baitakoa soilik den garrasiaren aldarriaz. Bi plano hauen kontrasteak —eta soseguz ezin uztartuak— sortzen dute poesia honen durduzatzeko ahalmena, bakardadea eta urruntasuna nagusi ageri dituen urraduran:

Haize zirimola azkarrek inarrosten dute
oreka nekez zaintzen duenaren bihotzaren
zola, zolaren zola, urrats durduzatuegiak
marrumaz hantu biribilketa eroan biderkatuz.
eta inor, inor, inor ez dago aldamenean

holtz hegietan zutik bermatzen laguntzeko!
garaizegi lehortu diren aurtengo hostailak,
nahar eiharrak eta belar zimelak nora nahi
eraman ditzake haize zirimola haserretuak.
zu eta ni hosto inutil horien parekoak gara
errorik gabeko izen-deitura sarraskituak,
borondate eta gerorako amets beti ukatuak.
eta haizeak hegatz xumeak bulkatzen dituen
gauetan, beldur gaitzak bereganatzen gaitu.

gure egunerokotasuna oldarraren, doluaren
eta segurtasun ezaren erresuma larraitza da,
haizea jabaltzean hargatik, euria hasten den
unean badakigu bake aroak iraun ez dezakeela,
beldurrezko zirimolak bihotzean dabiltzalako
inguru trinkoen inseguritatearen indartzeko.

Esperantzaz —eta baita xalotasunez ere— beteriko
garai batean (1978an) argitaratu zuen bere kasa Bernardo
Atxagak liburu txiki, eder, eszeptiko eta ironiko bat, Etio-
pia. Gure kulturaren establishmenak jaramon handirik
egin ez bazion ere, eragin berezia ukan behar zuen obra
hark, esan bailiteke gure egungo poesian dabilen joeren
aniztasuna eta noranahiko asmoa, ahalegin pertsonal hari
zor zaizkiola.

Poesia sozialari bezala poesia existentzialari uko egi-
nez eta sentimentalismoari bezala baikortasunari bizkar
emanda, jardun poetikoari berari buruzko jarrera berri bat
zekarren Etiopiak: poeta ez da mintzo lehen pertsonan,
sentimenduak gorde edo intelektualizatu egiten ditu ino-
zotasuna ekiditearren; inguruarekiko behakoa urruna du,
ez ordea insolidarioa, maite ditu baztertuak eta derrota-
tuak; «dena esana balego bezalako» zuhurtzia hotzak ez
darama isiltasunera, baizik eta egunkarietako, liburuetako
eta filmeetako erreferentziak ekartzera ingurua deskribatu
eta ulertzeko collagearen teknikaz, gure oroimen kolekti-
boa aberastu eta osatzeko. Liburu hartan, mendeetako gai
eta paisaia tradizionalak behingoz utzita gure literaturak
konkistatu nahi zuen «kalea» edo «hiria» baino, mundua
da oparitzen zaiguna. Poetaren gelak mundu osoa hartzen
du, ludiko lau bazterrak ditu kokagune, eta geografia ideal

horretan mundua baldin bada kokagune osoa, erreferente teknikoa ere mundu guztiko literatura eta paraliteratura da, bere aipu, dialogo eta pertsonaiekin Atxagaren tradizio bihurtzen dena, eta horrenbestez gurea.

Etiopiak abanguardia ekarri zuen, transgresioa, irudiaren nagusia, marginalitatearen edertasuna... Poeta gazteagoen aldarri eta eredu izan zen aldi berean, belaunaldi berriek behar zuten modernotasun literarioa. Etiopia eta haren area Arestiren harriari kontrajarri izan zaio. Ez dut esanen interpretazio zilegizkoa ez denik, baina harria bera area-ale aunitzez sortzen baita, azken finean zentrorik ez dagoela digu adierazten harriaren hondartzeak. Eta horixe izan zen modernotasun berriaren ekarririk eraginkorrena: zentroak pluralak direla.

Hutsalak my love zure zetazko galtzerdi distiratsuak,
Hutsala fita doratuko zigarro horren fantasia;
Oroimena edo zu ke beldurtia,
Eta hauskorak halaber maitasuna eta armiarmaren etxea,
Kartoizko teilatu azpitan babestutako ametsak.
Berokietan soilik iraun dezaketen Inoiz Beti edo Bihotza
Bezalako hitzek, edo expresaren abistua gauean galduz;
Eta zure begirada, my love, sagar jelatua,
espalo horietatik zakur deslaien hagineta.
Baina etzazula antsiarik egin.
Abriguaren botoia bezain nimiñoa naiz esanez,
Gezur ttipiak asma ditzakegun bitartean:
Gizonkillo bat (esate baterako)
mozkor taberna berde batean
Zuretzat bakarrik pianoa my love jotzen,
Hatzamarretatik ahate basatiak sortzen zaizkiola,
Zure izena ebakitzen duen bakoitzean;
Zuhaitzak, esate baterako, zoratu egin dira bart,
Hodeiak beldurtzeraino haziz;
Esate baterako eguzkia
Gizon biluzia bezala gure etxean sartzen
Tximeleta kargamentuarekin;
Eta bota dezakegu baita ere txanpon bat makinan,
Only you entzunez txorakeria batzuk esateko;
Edo bestela my love, nahi izanez gero,
Hertsu itzazu begiak,
Eta pentsa Bonny and Clyde garela eta zu soineko gorritz;

Irlaren batetara joanen ginateke, bestalde,
Inon irlarik balego;
Edo herri honetako proiektuetan murgilduko
Utopia ausartenak ere hain zikoitzak ez balira hemen

Arantxa Urretabizkaiak aitortua du langintza lotsagari bat balitz moduan idatzi zituela bere lehen poemak, ezkutuan, inori deus esan edo erakutsi gabe, «poesia egitea» emeei —edo ez aski arrei— dagokien ahultasuna balitz bezala. Baina, zorionez, gizonen artean gizonezkoago azaldu behar zuen emakume gazte hark oso bestelako jarreraz idazten zituen poemak, defentsa artifizialik gabe, bere sena libre eta laxo isuriz. Naturaltasun zail hori da Urretabizkaiaren poesiaren balore nagusienetako bat. Hala berean ditu ezaugarri, irudi literarioen ekonomia handiz, hizkera zuzen eta gozo baten bidez hartzen duen indar ebokatiboa eta ahapaldi klasikorik gabeko periodo luzeko errepikatuetan lortzen duen musikaltasuna.

Bakardadea, haurtzaroko munduaren nostalgia, alabaren aitarekiko harreman konplexuak, eta idazterakoan euskaldunok hain herabe izan omen garen maitasunaren esperantza dira gure poetak bere bi poema liburuetan landu dituen gai nagusiak, beti ere emetasun minduko gandu mehe baina ez ahul batek osatuak.

Zer egin dezaket
udako arratsalde gorri batean
eguzkiak nere leihoari beldurra badio
eta zu ez bazaude?
udak ustekabean
neguaren erdian harrapatzen banau
derrepentean hostoak isiltzen badira
lau kanpai hots entzuten diren bitartean
hiru tanta lehor
eta epel bat
haize hilaren gainetik
nora jo dezaket
kalean topatuko ez bazaitut
gauzak nahiko gaizki ez doazen bitartean
tanta epel eskas bat
atsoen pauso azkarrak berotzeko
nola jakingo dut arbolak bizirik ote dauden

soinurik egiten ez badute
sirenen hotsa itzaltzeko.
gauza ez badira
nork esango dit zer gertatzen zaidan
lehenengo malkoa oraindik sortu ez denean
zeinen eskuak astinduko ditu
betazaletan
ezkutatu diren kanpaiak
non babestuko naiz
zure besoak urruti badaude
nondik sortuko da elektrizidadea
udak baimenik ematen ez badu
hiru kanpai ergel
eta laugarren bat
zeinen arnasak berpiztuko ditu adarrak
ni ere uda bihurtu naizenean
zer egin dezaket
udako usainak sortzen duen izerdi motelak bereganatzen
[banau
malko behar zuten urak
abuztuak itotzen baditu
nork aseguratuko dit
ez dudala sekula santan
trapuzko lorez egindako sonbrerorik eramango
lau kanpai asper
eta bigun bat
zer egingo dut

Konturatu zarete naturaren erreferentzia errepikatu egiten dela, nolabait ere, irakurri dizkizuedan poema zatietan: Berrizbeitiak haizearen fereka inbisiblea ikusten du fago, ezki, zumar, platanoetan; Aranbarrrik errekaletik itsasora ekarri du lizarra, edo itsasoa lizarraren bihotzera; zu eta ni hosto inutilen parekoak garela diosku, Prevert-en oihartzunez; Urretabizkaiak ezin du jakin arbolak bizirik dauden ere, zu baten aiduru malenkoniatsuan dagoelarik...

Idazlea prozesu batean kokatua dagoen subjektua da. Eta hori horrela delako izan liteke testu bat esangura anitzekoa, eta are interpretazio kontrajarriak ere onartzen dituen. Eta, zer esanik ez, horregatik doa poeta bere ikuspuntua aldatuz (geometria osatzen du), ondorioz bere es-

tiloa ere aldatzen duela: nork esango zukeen 1978 hartan,
Atxagak honelakoak idatziko zituela?

Geldiro haziko zara, mara mara,
sagarrondo xume, zipriztin, ttotto;
doi doi gizenduz sagarrondo ttipi
hogeï urtez gero egonen zara potolo.

Harrigarria egiten da, baina ez hainbeste. Gai konkretua hartu duela kantagai, eta naturakoa izatea. Omenaldi eder bat, noski, hainbeste eman digun arbola xumeari. Eta sagarrondoaren azpian, siestan axolagabe edo arnas hartzeko gelditua Bonny dago, edo Clyde; alegia, gardenago: trikua, poetak faunatik mitora ekarri duen beste marjinatu hunkigarri hori. Ziklo berri bat hasi da, baina lehen hazia hogeï urte lehenagoko poema polimorfo haietan zegoen. Txepetxak bertsolariaren kantua erakarri baldin bazuen ere, naturako gauza ikusgarriek hartu izan dute gure kantagintza, «Arboletan den ederrena da / oihan beltzean pagoa»... Ez bakarrik kantagintza, baita prosa ere: «makal zurgatzaren irudira zuzen, pagorik lodiena baizen zabal, arte gogorra bezela trinko, gorosti hezearen antzera zimel...».

Pagoa... ederra eta lodia. Baina balore —barkatu, Joxe— balio positibo hau bestelakotu egiten da, kontestatu egiten du poetak. Espresio perfeta, anitza delako.

Pagoa geldi dago
bidearen ertzean
ezin du konprenitu
nire presa bidean
bide gora noala...
—izerdi bizkarrean—
zergatik hain urduri
zerbaiten ehizean?

Kantsazio pozoia
baitarama zainean
izanaren miztoak
sartuta egonean
bizitza neke ahulen
pentsaketa luzean
ezin du konprenitu
nire presa bidean

Bihotza ihartu zaio
gogoeta luzean
gogoa zaio ihartu
pentsamendu lanean.
Nire anaia delarik
ezaren ilunean
ezin du konprenitu
nire presa bidean

Udazken bustiaren
arratsalde morean
fedea erantzi dio
Lanbrok oharkabean
sentimen busti tristez
elkar besarkatzean.
Ezin du konprenitu
nire presa bidean

Goroldioz jantziriko
zauritutako bizkarrean
asperkunde giroa
hosto berdeen airean.
Betiko loaldia
nola gura lukean...!
Ezin du konprenitu
nire presa bidean

Azurmendiren poesiaren protagonista lehen pertsona mintzo den ni bakarti hori da, egia establezituen aurka eta, ondorioz, Jainkoaren aurka ere matxinatua. Urrun gelditu da denboran hain hurbil zegoen Jainko asetzaile hura (hirurogeita batekoa da poema). Jainkozko beteak okitua ageri da poeta, problematizatu egiten du Goikoa. Ez ordea kezka teologiko gisa. Kontu eske ari zaiona sakramentuari gainez egindako Camus-en gizona da. Horixe izan nahi luke poetak, gizon bat, besterik gabe. Azurmendiren poesia Jainkoari berari oldartzen zaio, ez Jainkoaren irudi bati edo manipulazio bati. Ez du gizona salbatu nahi, gizon izatearen kondena pairatu baizik. Horrek, orduan, berez zekarren gizarte kontzientzia. Existenzialismo soziala hemen ageri da Arestik ikur bilakatu baino lehen.

Azurmendik «poetikaren» ardura gabe sortzen du itxuraz, egunkari pertsonal antzeko batean, eta agian ho-

rregatik dute bere poema libreek halako indarra. Izan ere, dena ez baita geometria euklidianoa, burdinak badu edertasunik txatarrean ere. Geometriak, poliedroaren aldeak baino anitzagoak dira: pagoaren egona oso bestela ulertu zuen Nemesio Etxanizek.

Alboko pagadian
pago zaar bi;
besoak emanak dituzte
alkarri;
giroak narama
aruntz sarri.

Pagondoan apatx eginik,
buruak iluna dario;
inguruan aize epelak
lurrunean dakar erio.

Armiarma andrea alborago,
arilketan dabil;
euli ta xomorroak nai.
Argia txoratil,
begietan dabilkit ozka;
aizea, isil.

Pago besoak, eguzki aterpe,
oroiketari eman diote;
joan mendeak gaztearoa
il zuten. Biar... zer ote?

Alaxe elizpean oi dira
agure zaarrak kontu kontari,
beranduko astegun meza
entzun ondoren marmari.

Gerri lodi, zuztar zaintsu,
lur bati lotuak beti,
basoko praile bakarti,
pago zaar biak beren bakarra
aipatzen dute negarti.

Baina beerago, lagun bat
badute bakarrago
alargun basoan.
Pago bakarrak
ez du lagunik ondoan,

ta kontu zarrak itotzen
zaizkio kolkoan.

* * *

Lainoak lore bustiak
dakarzkidate.
Jaiki naiz pago ondotik,
gogoan neke.
Beti da munduan
norbait triste;
auzoan besteren bat
tristeago daite.

Bakardadea, tristura... gai errepikatuak dira Etxanizean: «Ilunaldi» du titulua, hain zuzen, poema honek. Nemesio Etxanizen literaturak euskaltzaleen esker ona eta literaturzaleen begiramenezko isiltasuna jaso izan du urteetan. Bigarren mailako poeta zatekeen, eta berak ere onartua zeukala dirudi: bertsolari senak, punturako erraztasunaz, bete-lanera darama zenbaitetan. Arnas handiz hasitako poema batzuk, arrunkeriaz amaitzen ditu. Bere obra poetikoa, oro har, irregularra da, gorabehera handikoa. Baina han-hemenka ageri dituen aitorpen biluzien-gatik eta hasperen etsiengatik, merezia du Nemesio Etxanizek poeta handien ereinotza. Berak esana zuen «bihotzak agindu erara» ondu zituela poemak. Egia da tresneria handirik gabeko poeta dugula, baina halako gardentasunaz mintzo zaigu non lirika sentimental bat osatzen baitu nahiaren eta ezinaren, grinaren eta lotsaren arteko pultsuan. Pako Sudupek ongi atzeman du bezala, maitasun galduaren poeta dugu Nemesio Etxaniz, eta bere malakoak, inozoaren muga arriskutsu horretan baldin badago ere, hunkitu egiten gaitu, frustrazioa molde dotorean ematen dakielako.

Zuhaitz handian
ikustean
zerutik hurbil-hurbila
den azken muskila,
jauzten zait bihotza:
ez nindake mintza...

Orga-bidean
ikustean
zerurat hain luzatua
den patar burua,
jauzten zait bihotza:
ez nindake mintza...

Zeru gainean
ikustean
haizeak han eremana
den hedoi arina,
jauzten zait bihotza:
ez nindake mintza...

Kontenplazioa dugu hemen nagusi, eta zuhaitz baten ikusteak darama poeta beste ikustate batzuetara, sentimenduen mundu adierazgaitzera. Iratzederrek Beloken beneditarra sartzea erabaki zuenean halako gertakari historiko xume bat zen gertatu, bertan baitzegoen Aita Lertxundi musikaria kantika liburua osatu nahi eta ezinik. Orduan agertu zitzaion behar zuen letragilea, otoitza euskaraz ederren egiten zekien olerkaria. Horixe da, batez ere, Iratzederren poesia: otoitza kantuan. Apezteko gogoa eta euskaltzale izateko gogoa, biak batean piztu zitzaizkion, eta bere obra ere binomio etenezin horri zor zaio, fedea eta euskaltasuna bat ditu ezin banatuzko karrean. Iratzederrek esan ohi, Etxanizen modura, berak ez duela literatura egiten, bihotzean dituenak erran besterik ez. Baina bihotzekoa usadioak landutako molde nobleetan ematen du, hizkera gozo, irudi gutxiko eta hunkitze ahalmen handiko poemetan, espiritu minbera baten dotoreziaz, kantuan edo isilean esateko.

ADIO
Euskalerrriak dario.

Igesi
zenbat gauz eder doazi,

Ezaren
illobi beltzera zuzen,
egundo
geiago ez biurtzeko,

sekula
il bear ez lutekela...

Antziña!
—gure iñular sorgiña,
iraun-arazi eziña...—
bazuaz
zure printzak itzalduez...

Zergatik
ez edan zure argitik,
bizi gaitezen lengotik?
Zergatik
ez ibilli zure eskutik
bein-beti,
eten ez dedin leiñargi?...

Adio
Euskalerrriak dario,
Zugana
luzatuz bere yorana.
Bai, arren,
utzi Adio esaten.
Adio!
Adio bai sekulako!

Mendien apaingarri
ok ziran zugaitzak:
lizar, pago ta intxaur,
gaztain ta aritzak.
Sartu ziran beingoan
piñu beltz arrotzak.
Arrezkero mendiak
erderaz zebiltzak.

Intxaurraren zura zan
oiak egiteko:
lizarrarena, berriz,
katedraletako.
Piñuena, ordea,
esan zertarako?
—Baitipat, ildakoen
zerraldotarako...
Aritz, lizar, pagoak:
agur sekulako!

Joxe Azurmendiren arabera, gai bakar batek eragin zuen Mitxelenaren poesia: Euskal Herriaren agonia, sentimendu tragikoa bere egin duen espiritu minberaren eskuetik. Hor gauzatzen da Mitxelenaren poesiaren tentsioa, fedearen eta fatalismoaren arteko tira-biran: oinazea, penitentzia, gurutzea, kalbarioa... Kristoren pasioan oinarritutako iruditeria eta kontzeptuak darabiltza bere herriaren egoera adierazteko (gerraondoan idazten du), baina herri horrek ez du hil nahi, erromes doa salbazioaren bila, horixe baitu esperantza bakarra, Semearen hildura Amak eztituko du. Azurmendiren beraren hitzetan esatearren, «Euskal Herriaren interpretazio teologiko-liturgiko bat» egiten du Salbatore Mitxelenak.

Poema asko egin dira arbola irudi hartuta: gogora dezagun Manex Erdozaintziren «Gure etxegibelego haritza», edo Lizardiren «Zugaitz Etzana», garaikide zuen Amado Carballo poeta galegoaren «Os piñeiros mortos» oroitarazten didana beti... Baina orain Otañoren «Amerikako Panpetan» ekarri behar dut hona, bertako *ombú* zuhaitza eta etxeko atariko intxaurrondoa alderatzen dituenen:

Nere lagunik maitatuena,
ombú laztana, zu zera,
argatik nator zure kolkora
ni malkoak isurtzera,
iduriturik naramazula
atariko intxaurpera...
Beti izango zaitut goguan,
baña joan nahi det ostera
euskal lurreko arbolpe artan
nere ezurrak uztera.

Mitxelenak bezala, galduaren nostalgia ageri du Otañok, herriminaren poemarik biribilena bezala kontsideratu izan den horretan.

Orixek ere gure arbola klasiko bat, pagoa, Amerikako arbola batekin alderatu zuen, amate esaten zaionarekin. Eta nahita edo oharkabean (poeten memoriak oso bide bihurriak erabiltzen baititu deus ez ahazteko), Otañoren antitesia proposatzen digu:

Gogoan daukat aur nintzaneko
Musulungo pagopea,
izerditurik arrixku baitzan
itzal artan esertzea;
baiña sargori zegoneako
goxoa bai oatzea!
Goxoagorik arki dut emen
Amateren gerizpea.

Euli urdin bat erdian egan
dabil, ala geldi dago?
Zeru garbian Kondor bat ixil
egalontzitik gorago.
Emengo bero zakarrenetan
aroaz âzturik nago;
atsegin honek sarrerazten nau
nere baitan barrenago.

Ez dut entzuten txio-txiorik,
aizerik, erle soiñurik;
bidez nekatu gabe bainago,
ezta nere pilpirarik.
Zer entzuten dut adi nagola?
Nere arnasa bakarrik.
Inon bai al da pake artzeko
bakarrago dan gelarik?

Bil-bil egin naiz neronengan
auspean sua bezala,
pizturik nagon, itzali naizan,
neronek ez dakidala.
Ortik aurrera au dakit soillik:
griña batek naramala...
Pago arena baiño obe zait
amate onen itzala!

Exiliora jo zuenean Orixek hirurogeita gehiago urte zituen eta obra zabal bat, heldutasunean zegoen idazlea zen. Uste izan zitekeenaz oso bestela ordea, ezin emankoragoa gertatuko zitzaion bere ingurunetik lekutze hori. Urruntzeak liberatu egin zuen idazlea, eta gutxik uste zuten malgutasunean landu zuen obra berri bat: bere poesia gailena, ene iduriko. Poeta zurruna zirudiena hunkitua eta zirrargarri azalduko zaigu batean, ironiko zorrotza bestean,

liriko minbera hurrengoan. Beti erakutsi zuen ahalmen deskriptibo harrigarriari, sinboloak aukeratzeko sena gaineratzen dio, eta adierazkortasuna bete-lanik gabeko bertso trinkotan garatzen du, irakurraldi bakoitzean zuku berria kentzen zaion hizkeran. Gaiaren aldetik, *Barne-Muinetan* liburuan landua zuen mistikara itzuli zen nagusiki, baina ez poesia kontzeptual hotzean. Orixek kontestu batean egiten du arnas, garrantzi berezia ematen dio inguru fisikoari, gorputz baten jabe da. Lehen pertsona konkretu batean mintzo zaigu beti. Giharra duen mistika da berea.

Poeta, lurrik ezean, bere baitan biltzen da, edonongo zuhaitz baten pean, are gehiago, gurea ez den gerizpean. Erbesteratuen artean hain zabaldua zegoen herrimina alboratuz, poesia bortitz bat sortzen du, bulko handikoa, irudimen librekoa, ez inondik ere negartia. Zuhaitz mexikar baten itzalpera biltzen da eta ez du Otañoren atariko intxaurrondoa amets. Honenbestez, euskal poeta nonahikoa egiten da, nitasun berri bat deskubritzen du, eta ez dio ardura bakarrik baldin badago ere munduan, barnea duelako mundu. Gu etnografiko bat kantatu behar izatetik ni intimo bat kantatzera eginiko ibilaldi mingarrian, Orixek euskal literatura modernoa abiatzen du, edo hobe esan, euskal literaturaren modernotasuna: lurralderik ez daukan kulturaren hizkuntza da babesleku bakarra, eta norberarenak dira kantagai (bere arnasa entzuten du). Barka ezazue berbakondo zatar hauek esatea: Orixerena deserrotze ontologiko bat da. Galduaren jabe da, edo zehatzago esatearren, jabego galduaren jabe, galdujabe. Eta horretan finkatzen da, nik uste, gure literatura modernoa. Eta hara nondik, uste ez genuela, hari bat datorren Orixegandik Sarrionandiaganaino. Baina honetaz, plazer baduzue, beste batean.

Eskerrik asko, poetok: arbolaren espresio perfeta biltuz bere sustrai, enbor, muskil, adar, hosto eta gerizpean, errealitatearen arbola deskubritzera eramane gaituzue bere zatarrean, bere ederrean eta gure bakardadean. j

1. XX. Mendeko Poesia Kaiarak aurkezteko Koldo Izagirrek eman zuen hitzaldia (2000-06-30).